

Prosjektnotat nr. 3-2005

Christian Poppe

Husholdningenes betalings- problemer i oppgangstider

SIFO

© SIFO 2005
Prosjektnotat nr. 3 - 2005

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Sandakerveien 24 C, Bygg B
Postboks 4682 Nydalen
0405 Oslo
www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporten er lagt ut på internett for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Tittel Husholdningenes betalingsproblemer i oppgangstider	Antall sider 21	Dato 02.06.2005
Title Payment problems in times of prosperity	Prosjektnummer 21-2004-37	
Forfatter Christian Poppe	Faglig ansvarlig sign. 	
Oppdragsgiver SIFO		
Sammendrag: Like i overkant av 4% av norske husholdninger — eller om lag 87.000 hushold — rapporterer om tilbakevendende betalingsproblemer siste tolv måneder. De mest utsatte i 2005 er yngre hushold i etableringsfasen — særlig hvis de nylig er blitt foreldre. En annen utsatt gruppe er de arbeidsløse. Markant økning i utgifterne ser ut til å være en viktig problemskapende mekanisme. 89% av problemhusholdningene har lån. En eventuell økning i utlånsrenten i fremtiden vil trolig øke omfanget av betalingsvansker. Det samme gjelder en for tiden voksende arbeidsløshet.		
Summary: 4,4% of all Norwegian households report that they have payment problems as a recurrent difficulty in everyday life. This is an all time low since measurements started in 1985. Part of the explanation is considerable reductions in interest rates combined with favourable wage settlements over the last couple of years. The most exposed group in 2005 are younger households with children — especially those who recently became parents. Also, unemployed are overrepresented among those having payment problems. Increased expenditures appear to be a major causal mechanism. 89% of households in trouble have loans — a fact that represents a major threat once interest rates start rising in the future. Also, if unemployment continues to rise, we may see a larger proportion of households in payment problems over the months to come.		
Stikkord Betalingsproblemer, gjeldsproblemer, gjeld, økonomiske oppgangstider.		
Keywords Payment problems, debt problems		

Husholdningenes betalingsproblemer i oppgangstider

av

Christian Poppe

2005

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Postboks 4682, 0405 Oslo

FORORD

Dette notatet er utarbeidet med utgangspunkt er SIFOs forbrukersurvey, der dataene er samlet inn av Gallup TNS i februar 2005. SIFO-surveyen skal være et redskap som SIFO vil bruke for å overvåke forbrukernes situasjon og handlinger på en rekke områder – blant annet forbrukerkompetanse og forbrukermakt. Deler av surveyen vil bli gjentatt over tid for å se på eventuelle endinger. Dette gjelder i særdeleshet de variable vi her rapporterer, som SIFO har studert i mer enn 15 år allerede.

Datainnsamlingen er i sin helhet finansiert av Statens institutt for forbruksforskning.

Oslo 1. juni 2005

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING

INNHOOLD

Forord	5
Oppsummering	9
1. Innledning	11
2. Betalingsproblemer 2003 — 2005	13
3. Egenskaper ved problemsituasjonen	16
<i>Problemhusholdningene</i>	17
<i>Inntekter og utgifter</i>	19
<i>Gjeldssituasjonen</i>	21
4. Hovedkonklusjon	24
Referanser	25

OPPSUMMERING

- ✓ Like i overkant av 4% av norske husholdninger — eller om lag 87.000 hushold — rapporterer om tilbakevendende betalingsproblemer siste tolv måneder.
- ✓ Problemomfanget i 2005 er nesten halvert sammenliknet med januar 2003, og har trolig sammenheng med sterk rentenedgang kombinert med inntektsvekst fra slutten av 2002 og frem til i dag.
- ✓ Problemomfanget i 2005 er det laveste som er målt siden 1985 — altså før effektene av dereguleringen av kreditt- og boligmarkedet hadde gjort seg gjeldende.
- ✓ Problemgruppen domineres av hushold med minst én hovedperson under 40 år.
- ✓ Videre er enslige, enslige forsørgere og par med barn overrepresentert blant hushold med tilbakevendende betalingsvansker. Par uten barn er derimot sterkt underrepresentert sammenliknet med befolkningen for øvrig.
- ✓ I problemgruppen er det også en overrepresentasjon av hushold som har fått barn siste seks måneder.
- ✓ Langtids arbeidsløse er overrepresentert i problemgruppen.
- ✓ Hushold hvor en av hovedpersonene nylig har opplevd samlivsbrudd og/eller langvarig sykdom er ikke overrepresentert i problemgruppen sammenliknet med befolkningen for øvrig.
- ✓ Økte utgifter ser ut til å være en viktig mekanisme som forrykker balansen i økonomien og fører husholdet inn i tilbakevendende betalingsvansker.
- ✓ Omtrent 9 av 10 problemhushold har boliglån, studielån, billån og/eller forbrukslån.
- ✓ Omtrent ¼ av problemhusholdningene har forbrukslån. Selv om dette er tendensielt høyere enn blant husholdninger flest, er forskjellen ikke statistisk signifikant.

- ✓ Problemgruppen skiller seg ikke ut fra befolkningen for øvrig når det gjelder opptak av nye lån; omtrent $\frac{1}{3}$ av husholdningene i begge grupper har lånt mer penger siste 12 måneder.
- ✓ 30% av problemhusholdene har innbetalt ekstraordinære avdrag på lån i løpet av siste tolv månedersperiode. Samtidig er det åpenbart at husholdninger med betalingsvansker i langt mindre utstrekning enn andre kan spare. I den grad de har midler til rådighet ser det ut som at de bruker dette til å foreta ekstraordinære nedbetalinger på gjeld.
- ✓ De regningstypene som flest problemhusholdninger oppgir å ha misligholdt siste tolv måneder er strømregningen og mobiltelefonregningen.
- ✓ De regningstypene som færrest problemhusholdninger oppgir å ha misligholdt siste tolv måneder er boliglån, barnehage og avbetalingskjøp.

NOTAT

HUSHOLDNINGENES BETALINGSPROBLEMER I OPPGANGSTIDER

---

1. INNLEDNING

Diskusjonen om betalingsproblemer gikk høyt i Norge så sent som midtveis i 2000.¹ Dette hadde dels sin bakgrunn i den betydelige renteturbulensen høsten 1998 med et påfølgende høyt rentenivå. Det skyldtes også noe usikre fremtidsutsikter for norsk og internasjonal økonomi. Siden da har imidlertid utviklingen vært svært positiv sett med norske husholdningers øyne: det nye årtusen er preget markant rentenedgang og lønnsvekst i brede lag av befolkningen. Fra november 2002 til mars 2005 har bl.a. styringsrenten til Norges bank falt fra 7% til 1.75%,² mens den årlige lønnsveksten i samme periode grovt sett har ligget mellom 3% og 5%.³ Antall registrerte arbeidsledige har imidlertid økt noe; fra rundt 62.000 i 2001 til i overkant av 91.000 i 2004.⁴ Likevel er perioden 2001 — 2005 generelt preget av at brede samfunnsgrupper har opplevd en velferdsøkning.

Dette betyr selvsagt ikke at norsk økonomi er uten problemer eller fritatt fra mulige, uheldige fremtidsscenarier. Kredittilsynet er for eksempel bekymret over at lån som

---

¹ Jf. bl.a. Poppe (1999a, 2001).

² Jf. rentestatistikken fra Norges bank: <http://www.norgesbank.no>.

³ Jf. inntektsstatistikken fra Statistisk Sentralbyrå: <http://www.ssb.no>. Økonomisk utsyn (2005).

⁴ Jf. arbeidsløshetsstatistikken fra Statistisk Sentralbyrå: <http://www.ssb.no>.

overstiger 80% av boligens verdi i stadig større utstrekning ytes til husholdningene.⁵ Også i Norges Bank er man opptatt av at gjeldsveksten har vært høy gjennom hele 2000-tallet. Den nevnte rentenedgangen ser ut til å ha vært en medvirkende faktor. Det samme har prisutviklingen i boligmarkedet. Gjeldsvolumet har økt kraftigere enn inntekten, slik at den gjennomsnittlige gjeldsbelastningen — gjeldens andel av inntekten — har økt markant. Dette gjelder særlig husholdninger med hovedpersoner mellom 25 og 35 år. Disse er m.a.o. særlig utsatt for fremtidige renteøkninger. Bekymringene rundt dette dempes noe av at husholdningenes brutto finansformue målt i kroner har økt mer enn gjelden. Likevel er det grunn til å merke seg at denne formuen er skjevt fordelt. Norges Bank fremhever det positive i at mesteparten av gjeldsveksten består av lån med pant i boligformue. Men samtidig pekes det på at fra og med tredje kvartal i 2003 har denne veksten avtatt på bekostning av økt opptak av forbruksgjeld. Selv om dagens lave rente gjør det lett å betjene den økende gjelden kan altså endre seg i årene som kommer — for eksempel når renten heves eller hvis ledigheten skulle øke. I så fall må bankene forberede seg på at tapene vil kunne øke til et nivå som tilsvarer halvparten av det tapene var på i begynnelsen av 1990-tallet.⁶

I vår sammenheng er det imidlertid vel så viktig å understreke at dersom scenariet for bankene innebærer utsikter til noe større tap i privatmarkedet, betyr dette samtidig at risikoprofilen til i hvert fall en del husholdninger er problematisk. Perioden 2003 — 2005 er utvilsomt en oppgangsperiode i norsk økonomi. Under slike forhold har man selvsagt helt andre økonomiske handlingsbetingelser enn for eksempel under nedgangstiden tidlig på 90-tallet eller innstrammingene på slutten av 90-årene. På den ene siden kan man tenke seg at en del husholdninger vil benytte anledningen til å nedbetale sin gjeld og følgelig redusere risikoen for å komme i økonomiske vansker når de gode tidene en gang avløses av nedgangstider. På den annen er det rimelig å anta at andre vil utnytte bedringen i kjøpekraft til å ta opp nye lån. Atter andre vil befinne seg i en etableringsfase av livet og derfor være disponert for å øke sine økonomiske forpliktelser. Dessuten er det ingen selvfølge at alle samfunnsgrupper får lik del i velstandsutviklingen; tvert om er det grunn til å tro at noen vil komme systematisk på etterskudd sammenliknet med andre. Fordelingsaspektet under oppgangstider er m.a.o. temmelig avgjørende; mens noen reduserer sin risiko for økonomiske vansker vil andre altså øke risikoprofilen.

---

⁵ Jf. Kredittilsynet (2005).

⁶ Jf. Bergo (2005), Finansiell Stabilitet (2004).

På denne bakgrunn kan vi fremsette to konkurrerende antakelser når det gjelder utbredelsen av betalingsproblemer i 2005:

- (i) *Godene i samfunnet er skjevt fordelt — også i oppgangstider. Etter krisen tidlig på 90-tallet har omfanget av betalingsvansker ligget på et stabilt, men likevel relativt høyt nivå.⁷ Det er ingen grunn til å forvente noen vesentlig endring i 2005.*
- (ii) *Selv om godene er skjevt fordelt i samfunnet, vil også svakere stilte samfunnsgrupper nyte godt av oppgangstidene. Omfanget av betalingsproblemer vil derfor ligge lavere i 2005 enn ellers.*

Vi skal primært undersøke disse antakelsene ved hjelp av data fra en survey som ble gjennomført i mars 2005. Vi skal også vurdere utvalgte egenskaper ved problemgruppen ved hjelp av dette datasettet. Utvalget er representativt for Norge, og består av 999 intervjuede personer mellom 18 og 80 år som alle er hovedpersoner i sitt eget hushold. Dette er m.a.o. personer som ikke lenger bor i sine foreldres husholdning, men som isteden enten bor alene, eller lever sammen med barn, partner eller eventuelt i alternative boenheter som for eksempel kollektiv eller generasjonsbolig. I vår sammenheng er hovedpoenget at de er økonomiske hovedaktører i sitt hushold, og at de økonomiske data vi legger til grunn for analysen gjelder husholdningen som helhet og ikke bare enkeltpersoner.⁸ Vi skal imidlertid også foreta sammenlikninger med en tilsvarende undersøkelse fra 2003. resultatene herfra — og dataene som ligger til grunn for dem — er redegjort for i sin fulle bredde i en egen publikasjon.⁹

---

2. BETALINGSPROBLEMER 2003 — 2005

Helt siden 1985 har følgende spørsmål — med enkelte variasjoner — vært brukt til å måle omfanget av betalingsproblemer blant norske husholdninger:

---

⁷ I perioden 1994 — 2000 har ca. 9-10% av husholdningene hatt tilbakevendende betalingsvansker. Jf. Poppe (1999b, 2001).

⁸ Dataene er samlet inn i mars 2005 (CATI) av TNS Gallup på oppdrag av SIFO, som også har finansiert undersøkelsen. Heltidsstuderende tatt ut av utvalget pga deres spesielle økonomi.

⁹ Poppe (2003).

Hender det at familien kommer opp i situasjoner hvor en ikke har penger til å betale regninger, avdrag som forfaller eller liknende ved absolutt siste forfall?"

Svaralternativer: "aldri", "har forekommet", "av og til", "ofte" og "svært ofte".

Oppfølging: Når skjedde dette siste gang?

Som et første skritt på veien til å skille ut de lettere fra de tyngre betalingsproblemene legger vi altså til grunn at manglende innbetalinger skal skyldes pengemangel ved siste betalingsfrist. Dernest ønsker vi å avgrense oss mot rene forglemmelser og temporære vanskeligheter. Dette gjør vi ved å utnytte vi hyppighetsgraderingen som ligger i svaralternativene, og innfører et skille mellom "aldri" og "har forekommet" på den ene siden, og "av og til", "ofte" og "svært ofte" på den annen. De som havner i den sistenevnte kategorien anser vi å være i en situasjon som er preget av at betalingsvanskene er et tilbakevendende fenomen. Til slutt ønsker vi å skille mellom vansker som ligger henholdsvis nært og langt tilbake i tid. Her har vi valgt å definere inn i problemgruppen husholdninger som har vært i vanskeligheter de siste 12 månedene.

I 2005 har vi endret noe på spørsmålsformuleringen idet vi spør på denne måten:

"Har det i løpet av det siste året hendt at ditt hushold ikke har penger til å betale regninger eller lån ved absolutt siste forfall?" Ja/ Nei

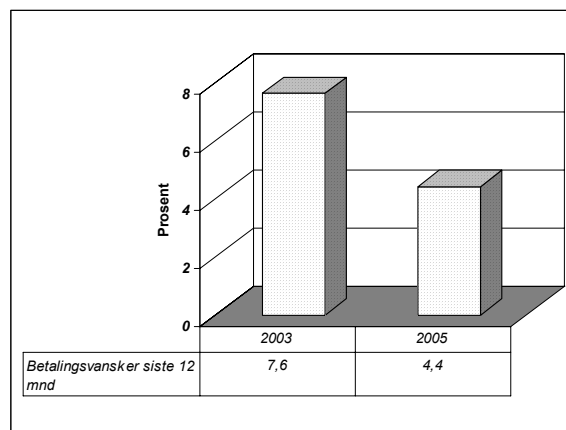
Oppfølging: Hvis ja: Har dette forekommet "en sjelden gang", "av og til" eller "ofte"?

.. hvor "av og til" og "ofte" defineres som "tilbakevendende betalingsproblemer".

Bakgrunnen for denne justeringen er først og fremst at vi nå har gått over fra personlige intervjuer til telefonintervju (CATI). Den forenklingen som den nye spørsmålsformuleringen egentlig representerer vil trolig sikre fortsatt høy grad av validitet. Den nye måten å spørre på er også motivert av at SIFO-undersøkelsen skal gjentas med jevne mellomrom og danne grunnlag for en mer presis tidsserie over tid. Omkostningen ved å endre på spørsmålsformuleringen er at sammenlikninger med målinger fra 80- og 90-tallet strengt tatt blir vanskelig. Sett i lys av at betalingsproblemindikatoren har vært i bruk i 20 år kan denne prisen synes å være meget høy. På den annen side er måten å spørre på neppe dramatisk forskjellig.

Figur 1: Tilbakevendende betalingsproblemer siste år. 2003 (N=814) og 2005 (N=999). Prosent.^{a)}

^{a)} Forskjellene mellom 2003 og 2005 er statistisk signifikante for $p < .001$ (tohalet t-test av differenser mellom gjennomsnitt). Definisjonen av betalingsproblemer er beskrevet på side 4. Når det gjelder innsamlingsmetode er estimatet for både 2003 og 2005 basert på CATI. Det er en liten nyanseskjell i spørsmålsformuleringene som ble brukt på de to måletidspunktene. Dette har trolig liten betydning, men man skal likevel være varsom i omtalen av forskjellen.

I januar 2003 ble dessuten en nesten helt lik spørsmålsformulering prøvd ut, hvor *"har det hendt i løpet av det siste året at .."* ble erstattet med *"har det i 2002 hendt at .."* Svaralternativene var imidlertid identisk med den opprinnelige varianten, og *"tilbakevendende betalingsvansker"* ble i tråd med tidligere praksis definert som et spørsmål om å være i pengemangel *"av og til"*, *"ofte"* eller *"svært ofte"*. Selv om det ikke helt kan utelukkes at dette representerer en nyanse mht. hva som faktisk måles, mener vi det er relativt uproblematisk å sammenlikne målingene i 2003 og 2005.

Figur 1 ovenfor fremstiller omfanget av tilbakevendende betalingsproblemer på de to måletidspunktene. Hovedresultatet er at problemomfanget ligger meget lavt i 2005: dette året rapporterer kun litt i overkant av 4% — eller anslagsvis 87.000 husholdninger — om tilbakevendende betalingsvansker siste tolv måneder. Det betyr at det er antakelse (ii) ovenfor som finner støtte i det empiriske materialet. Selv om dataene ikke direkte kan belyse årsakene til at omfanget er så lavt, er det sannsynlig at generelle utviklingstrekk i økonomien vi beskrev innledningsvis er medvirkende faktorer.

Vi må som sagt være varsomme med å sammenlikne resultatene i 2005 med tilsvarende målinger bakover i tid. Når det gjelder 2002 er imidlertid spørsmålsformuleringene temmelig like. Figur 1 viser at en ny og viktig utviklingstrend har gjort seg gjeldende etter 2002: omfanget av betalingsproblemet har falt fra om lag 7.6% i 2002 til 4.4% i 2005. Denne forskjellen er sterkt, statistisk signifikant. Men fremfor alt er

den også teoretisk og substansielt signifikant, idet resultatet stemmer godt overens med den generelle, økonomiske utviklingen fra slutten av 2002 og utover, hvor altså særlig sterk rentenedgang kombinert med inntektsvekst kan ha brakt også mange tidligere utsatte husholdninger over på plussiden. Selv ikke oppgangstiden 1995-1998 hadde en slik effekt.¹⁰

La oss også peke på at omfanget av tilbakevendende betalingsvansker antakeligvis ikke har vært så lavt på 20 år. Den tidligste målingen med den opprinnelige indikatoren ble foretatt så tidlig som i 1985 — altså på et tidspunkt da effektene av dereguleringsprosessene ennå ikke hadde gjort seg gjeldende. Den gang ble problemomfanget beregnet til å ligge rundt 5.9%.¹¹ I denne undersøkelsen kan man riktignok ikke skille ut husholdninger med tilbakevendende betalingsvansker siste året fra de som har hatt problemer lengre tilbake i tid. Dersom denne muligheten hadde vært til stede hadde estimatet ligget lavere og trolig ganske nær den anslåtte andelen for 2005.¹² Dagens problemomfang ligger m.a.o. omtrent på nivå med det som ble målt i første halvdel 1980-tallet. I så måte er det foreliggende resultatet meget godt nytt.

---

3. EGENSKAPER VED PROBLEMSITUASJONEN

Med et såpass lite antall observasjoner i problemgruppen — kun 43 husholdninger i utvalget rapporterer om tilbakevendende betalingsvansker i 2005 — sier det seg selv at det ikke er grunnlag for å gjennomføre avanserte dybdeanalyser. Isteden skal vi foreta noen meget enkle bivariate sammenlikninger med husholdninger som ikke har betalingsvansker, i den hensikt å beskrive hvordan problemsituasjonen skiller seg ut etter flere år med oppgangstider i norsk økonomi. Her må vi likevel være klar over at usikkerhetsmarginene blir store med såpass få observasjoner i problemgruppen, og at forskjellene mellom problemhusholdningene og befolkningen for øvrig må være temmelig stor før den blir statistisk signifikant.¹³

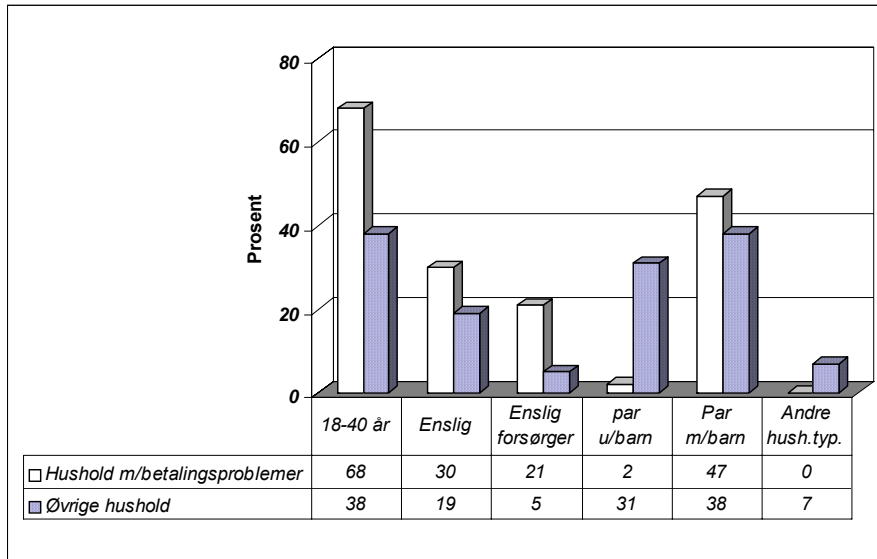
¹⁰ Jf. Poppe (1999a).

¹¹ Jf. Lunde (1990), Poppe (1999b).

¹² I de undersøkelsene hvor vi kan skille ut problemhusholdninger som ikke har kunnet betale regninger de siste tolv månedene, faller estimatet på problemomfanget med ca. 2-3%-poeng.

¹³ I dette ligger en viss fare for å avvise forskjeller som egentlig er reelle — dvs. type-II-feil.

Figur 2: Husholdninger med og uten tilbakevendende betalingsvansker siste år. Prosent. (N=998). 2005.^{a)}

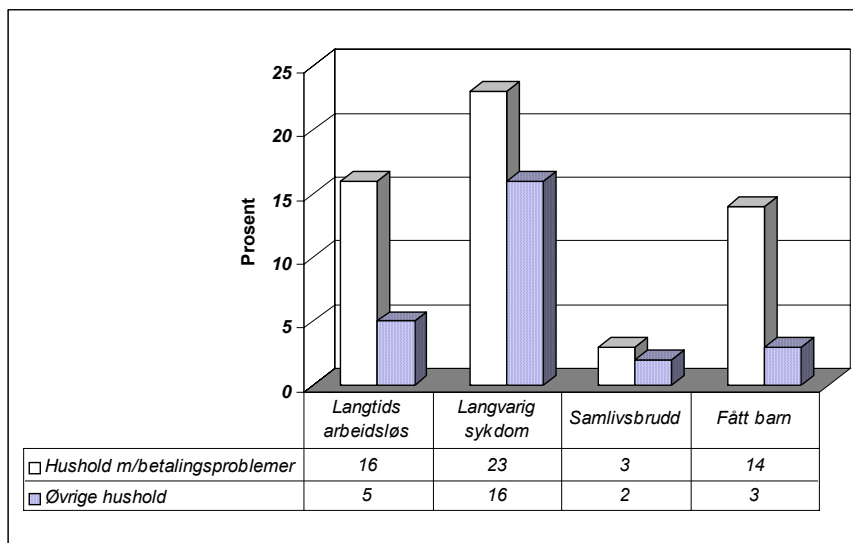
^{a)} Alle forskjeller er statistisk signifikant for $p < .001$. Kjikv.test.

Innledningsvis er det all grunn til å understreke at det ikke er noe én-til-én forhold mellom det å falle i problemgruppen og vanskelighetenes alvorlighetsgrad. Tvert imot er det viktig å holde fast ved at det er stor variasjon innen gruppen både når det gjelder problemenes tyngde og type. 'Alvorlighet' er rett og slett en tilstand som har langt flere aspekter ved seg enn det vi klarer å fange opp i en enkel spørreundersøkelse. Dette har også betydning for hvordan vi forstår situasjonen for det vi kan kalle normalbefolkningen — altså blant dem som faller utenfor problemgruppen. For det følger jo av definisjonen vi legger til grunn for analysen at pengemangel kan opptre også her. Vi antar som tidligere antydnet at dette dreier seg om vanskeligheter som stort sett er av forbigående karakter, enten fordi de ligger noe tilbake i tid eller fordi de inntreffer relativt sjelden. Helt sikre kan vi imidlertid ikke være. Dette er nok en grunn til å være varsomme med å sette likhetstegn mellom 'tilbakevendende betalingsvansker' og 'alvorlige betalingsproblemer'.

PROBLEMHUSHOLDNINGENE

Hvis vi først ser på hva som skiller problemhusholdningene fra hushold uten tilbakevendende betalingsvansker, vet vi fra tidligere forskning at problemgruppen domine-

Figur 3: Livsbegivenheter. Husholdninger med og uten tilbakevendende betalingsvansker siste år. Prosent. (N=999). 2005.^{a)}

^{a)} "Lang tid" er definert som 6 mnd eller mer. *Langtids arbeidsløs* og *Fått barn* er statistisk signifikant for hhv $p < .01$ og $p < .001$ (kjikv.test). *Langvarig sykdom* og *Samlivsbrudd* er ikke signifikant.

res av yngre aldersgrupper, arbeidsløse, og enslige med og uten barn.¹⁴ Dessuten vet vi at visse livsbegivenheter som langtidsledighet, samlivsbrudd og langvarig sykdom har betydning for utviklingen av betalingsvansker.¹⁵ Også i 2005 finner vi spor av dette. I figur 2 ovenfor ser vi bl.a. at andelen hushold med minst én hovedperson i aldersgruppen 18-40 år er nesten dobbelt så høy i problemgruppen som blant husholdninger uten betalingsvansker: 68% mot 38%. Videre ser vi at enslige og enslige forsørgere er klart overrepresentert blant de som har tilbakevendende betalingsproblemer. Vi kan også merke oss at det også er en del par med barn som sliter med økonomiske vanskeligheter.

Når det gjelder livsbegivenheter gjenfinder vi mange av de "kjente", problematiske hendelsene også i 2005. Vi skal selvsagt være forsiktige med å trekke sterke slutning-

¹⁴ Jf. Poppe (2001).

¹⁵ Jf. Poppe (1999b).

er om årsaksretningen her. Sykdom kan for eksempel føre til inntektsreduksjon og videre inn i en livssituasjon preget av betalingsproblemer. Men samtidig vet vi også at man kan bli syk av å leve med økonomiske vansker — altså at den omvendte årsaks-mekanismen også er virksom. Vi nøyer oss derfor med å konstatere at andelen som nylig er blitt rammet av visse livsbegivenheter er høyere i problemgruppen enn ellers i befolkningen. I figur 3 ser vi bl.a. at dette gjelder langtidsledighet; andelen som har vært ute av arbeidslivet i mer enn 6 måneder siste året er mer enn tre ganger så høy blant de som rapporterer om tilbakevendende betalingsvansker. Vi ser den samme tendensen når det gjelder langtids sykdom, men her er forskjellen ikke statistisk signifikant. Heller ikke samlivsbrudd ser ut til å skille problemgruppen fra befolkningen for øvrig. Derimot finner vi en klar sammenheng mellom det å ha fått barn i løpet av de siste tolv månedene og betalingsproblemer. Dette er et tegn på at etableringsfasen kan være økonomisk tung for en del husholdninger.

INNETEKTER OG UTGIFTER

Inntekt er selvsagt et helt sentralt parameter i vår sammenheng; uten tilstrekkelig med penger inn kan man ikke håndtere husholdningens utgifter. I utgangspunktet må vi kunne anta at de fleste av oss anpasser utgiftsprofilen til inntektsgrunnlaget. På den annen side er det klart at forholdet mellom inntekter og utgifter ikke er konstant; begge deler kan endre seg over tid og følgelig forrykke balansen i budsjettet. Dessuten vet vi at det er lett å miste oversikten — særlig i perioder hvor presset på økonomien er stort.

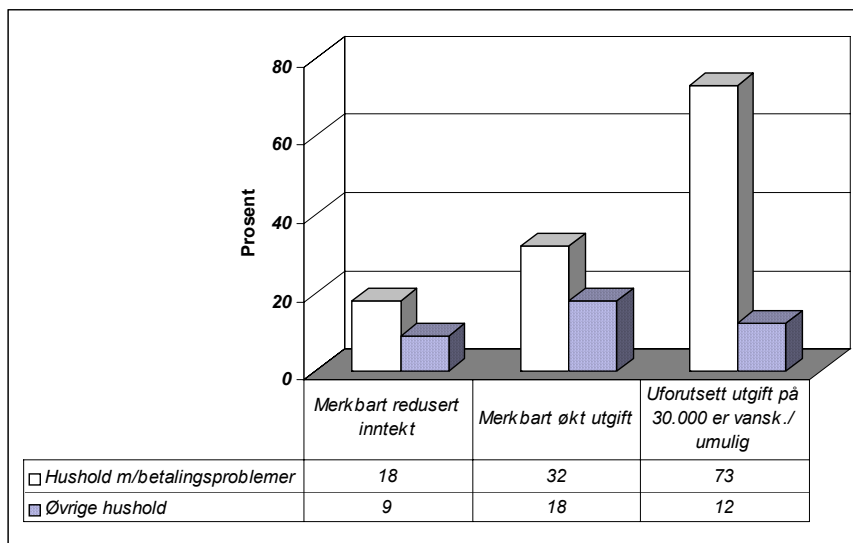
Generelt viser tidligere forskning at lavinntektsgruppene er minst rustet til å klare slike svingninger.¹⁶ Bl.a. av den grunn er betalingsproblemer tradisjonelt mest utbredt i disse lag av befolkningen. Dette gjenfinnes også i datamaterialet fra 2005; mens gjennomsnittlig bruttoinntekt for husholdninger uten betalingsproblemer estimeres til ca. 521.000 er det tilsvarende estimatet for problemgruppen 341.000.¹⁷ Forskjellen er

---

¹⁶ Jf. for eksempel Poppe (1999b).

¹⁷ Ifølge inntektsstatistikken fra Statistisk Sentralbyrå var gjennomsnittsinntekten for norske husholdninger før skatt 457.500 i 2003. Inntektsutviklingen i 2004 tatt i betraktning synes inntektsestimatene fra SIFO-surveyen å ligge innenfor rimelighetens grenser. Hovedhensikten med analyser som denne er imidlertid først og fremst å anslå hvorvidt det eksisterer statistiske signifikante forskjeller mellom bestemte sosiale grupper. Den estimerte forskjellen mellom husholdninger med og uten tilbakevendende betalingsvansker er utvilsomt stor nok til å støtte konklusjonen om at gjennomsnittsinntekten i problemgruppen er lavere enn for husholdninger ellers.

Figur 4: Stramhetsindikatorer. Hushold med og uten tilbakevendende betalingsvansker. Prosent. 2005. ^{a)}

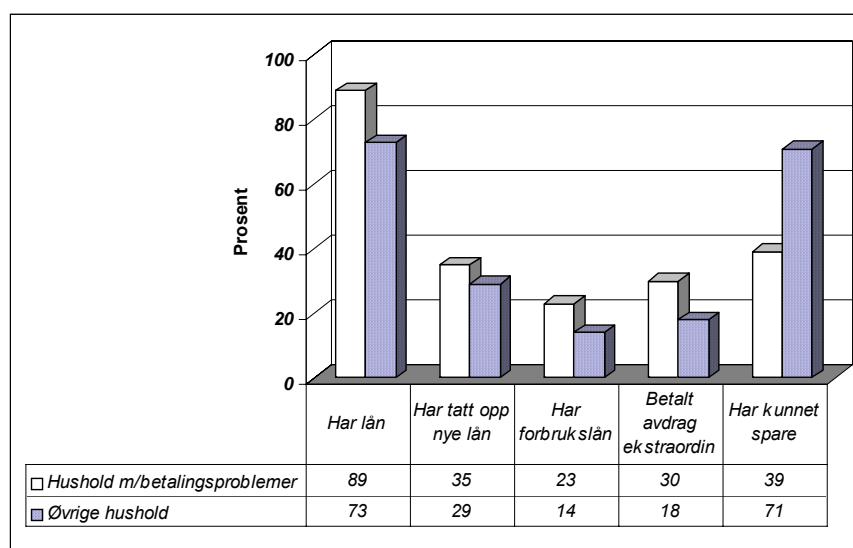

^{a)} Merkbart redusert utgift (N=951) og Uforutsett utgift på 30.000 er vanskelig/umulig (N=954) er statistisk signifikant for $p < .001$ (kjikv.test). Merkbart redusert inntekt (N=949) er ikke signifikant.

statistisk signifikant — og altså teoretisk og substansielt i overensstemmelse med mye annen forskning.

Figur 4 ovenfor gir oss innblikk i enkelte andre aspekter ved husholdningenes inntekts- og utgiftssituasjon. Først kan vi merke oss at sammenliknet med befolkningen for øvrig er det en dobbelt så stor andel blant problemhusholdningene som melder at inntektene er blitt redusert merkbart det siste året. Forskjellen er imidlertid ikke statistisk signifikant. Ser vi på utgiftsutviklingen er sammenhengen klarere: mens 32% av problemhusholdningene oppgir at utgiftene er økt vesentlig de siste 12 månedene er den tilsvarende andelen blant husholdninger ellers 18%. Denne forskjellen er statistisk signifikant. Det ser m.a.o. ut som om det er utgiftsendringer snarere enn inntekts-svingninger som kjennetegner problemsituasjonen i 2005. Til slutt viser figur 4 at den økonomiske bufferen — her definert som evnen til å håndtere en uforutsett utgift på 30.000 kroner — er betydelig svakere blant husholdninger som sliter med tilbakevendende betalingsvansker; mens hele 73% av dem sier at dette er veldig vanskelig eller helt umulig, er den tilsvarende andelen i normalbefolkningen 12%.

Figur 5: Gjeld og sparing. Hushold med og uten tilbakevendende betalingsvansker. Prosent. 2005.^{a)}

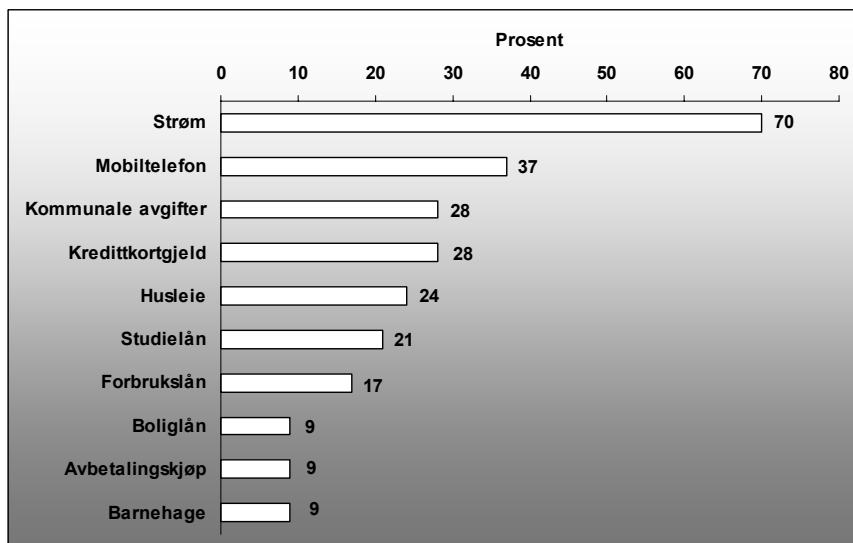
^{a)} *Har lån* (N=999) og *Har betalt avdrag ekstraordinært* (N=952) er statistisk signifikant for $p < 0.05$. *Har kunnet spare* (N=954) er statistisk signifikant for $p < 0.001$. *Har forbrukslån* (N=957) og *Har tatt opp nye lån* (N=955) er ikke signifikant. (Kjikkv.testet). Med unntak av *Har lån* dreier dette seg om handlinger som er foretatt i løpet av de siste tolv måneder.

GJELDSSITUASJONEN

Til slutt i dette notatet skal vi ta for oss utvalgte sider ved problemhusholdningenes gjeldssituasjon. Her skal vi ikke primært være opptatt av gjeldsvolum, men snarere av indikatorer som angår forholdet mellom økonomiske forpliktelser og inntekter. Fremfor alt blir livsfase og prioritering viktig.

La oss begynne med å legge merke til at de langt fleste av problemhusholdningene har lån i banker og finansieringsselskaper. Som vi ser i figur 5 er andelen hele 89% mot 73% i befolkningen forøvrig. Forskjellen er statistisk signifikant. Dette viser at de som har betalingsvansker er økonomiske hovedaktører i samfunnet i den forstand at de på ett eller annet tidspunkt har vært ansett som kredittverdige — og kanskje fortsatt har en slik status. Når vi samtidig vet at flertallet av dem er under 40 år styrker dette inntrykket ytterligere. Men selv om problemgruppen kjennetegnes av at de har lån, skiller de seg ikke statistisk signifikant ut fra andre hushold når det gjelder låneopptak siste tolv måneder: rundt $\frac{1}{3}$ av husholdningene har lånt mer penger i denne perioden enten de nå har betalingsvansker eller ikke. Videre ser vi at andelen med forbrukslån er 9 prosentpoeng høyere i problemgruppen enn i befolkningen for øvrig.

Figur 6: Misligholdte regningstyper. Hushold med tilbakevendende betalingsvansker. Prosent. N= 43. 2005.

Heller ikke denne forskjellen er statistisk signifikant. Men når ¼ av problemhusholdningene har denne typen gjeld er det grunn til å peke på at dette både kan være en årsak til vanskelighetene og reflektere en særlig type mestringsstrategi — altså at man tar opp forbrukslån for å kompensere for manglende økonomisk evne til å anskaffe livsnødvendigheter.

Problemgruppen skiller seg imidlertid ut fra husholdninger flest ved at de har foretatt ekstraordinære innbetalinger av avdrag på lån de siste 12 månedene; som vi ser i figur 5 dreier dette seg om 30% mot 18%. Dette kan både være en strategi for å komme ut av vanskelighetene på noe sikt, eller en dyd av nødvendighet i den forstand at enkelte lån har forfalt til betaling i sin helhet pga. mislighold. På den annen side ser vi at problemhusholdningene i langt mindre grad enn andre har kunnet sette av penger til sparing de siste 12 månedene. Riktignok har 39% av dem faktisk klart å spare, men denne andelen er lav sammenliknet med befolkningen for øvrig hvor over 70% av husholdningene har kunnet avsette penger til spareformål. Forskjellen kan selvsagt ha sammenheng med foregående observasjon — altså at problemhusholdningene bruker inntektene til å nedbetale gjeld snarere enn å spare penger.

Mer generelt er prioritering av knappe ressurser utvilsomt en viktig innfallsvinkel til å forstå hvordan husholdninger innretter når de mangler penger. Det er ingen selvfølge at det er bankgjeld — ei heller bestemte typer av gjeld — som misligholdes. Tvert imot, tidligere forskning tyder på at man ofte vil prioritere for eksempel boliglånene på bekostning av mindre — og mindre viktige — fordringer.¹⁸ Dersom underskuddet er stort kan imidlertid denne prioriteringen fort endres; siden man uansett ikke klarer å betale store utgiftsposter tyder kvalitative intervjuer vi har hatt med skyldnere på at mange da vil finne det fornuftig å misligholde nettopp disse — herunder boliglån og andre store krav — og isteden betale de små regningene.

Selv om datamaterialet altså ikke gir grunnlag for å utføre avanserte analyser, gir figur 6 i det minste en viss innsikt i slike prosesser. Nå er det riktignok slik at ikke alle hushold har samtlige regningstyper. Av den grunn kan ikke fordelingen i figuren forklares utlukkende som utslag av prioriteringshensyn. Likevel er det all grunn til å legge merke til at gjeld — og da særlig boliglånene — kommer et stykke ned på listen; dette ser ut til å være forpliktelser som mange i det lengste unnlater å misligholde. På topp kommer strømregningen og mobiltelefonutgiftene; dette er fordringer som henholdsvis 70% og 37% av problemhusholdningene misligholder. I den andre enden av skalaen finner vi barnehageutgifter, avbetalingskjøp og altså boliglån; dette er krav som under 10% av problemhusholdningene misligholder. Midt på listen finner vi krav knyttet til kommunale avgifter, kortgjeld, husleie, studielån og forbrukslån — fordringer som mellom 17% og 28% av husholdningene i problemgruppen forteller har blitt liggende ubetalt. Det gjennomsnittlige antall regningstyper som rapporteres misligholdt i problemgruppen er 1,7.

I forhold til en tilsvarende analyse basert på data fra høsten 2000 er hovedmønsteret grovt sett det samme; også den gang lå strømregningen øverst på listen, mens barnehageutgiftene lå nederst og de ulike typene av lån befant seg midt på eller i den nedre halvdel av skalaen.¹⁹ Imidlertid skal vi huske på at den gang var problemgruppen dobbelt så stor og vel så det, noe som sannsynligvis betyr at den omfattet noen flere sosiale lag og dermed et bredere kontinuum av preferanser. Dessuten skal vi merke oss at det i 2000-undersøkelsen også ble spurt om '*andre regninger*' — en sekkebetegnelse som kom nest høyest på listen over misligholdte regninger. Vi skal m.a.o.

---

¹⁸ Jf. Poppe (2001).

¹⁹ Jf. Poppe (2001:6).

være åpne for at oversikten i figur 6 neppe er uttømmende, og kanskje også mangler viktige regningskategorier.

---

4. HOVEDKONKLUSJON

Like i overkant av 4% av norske husholdninger — eller om lag 87.000 hushold — rapporterer om tilbakevendende betalingsproblemer siste tolv måneder. Problemomfanget i 2005 er nesten halvert sammenliknet med januar 2003, og er faktisk det laveste som er målt siden 1985 — altså før effektene av dereguleringen av kreditt- og boligmarkedet hadde gjort seg gjeldende. Utviklingen har trolig sammenheng med sterk rentenedgang kombinert med betydelig inntektsvekst fra utgangen av 2002 og frem til i dag. Dette er selvsagt meget godt nytt.

Når vi sammenlikner problemgruppen med befolkningen for øvrig er det grunn til å peke på at mange av resultatene peker i retning av at yngre husholdninger i etableringsfasen er blant dem som ligger mest utsatt til pr. 2005. Det er for eksempel en overrepresentasjon av yngre hushold i problemgruppen, og det samme er tilfelle når det gjelder familietyper som enslige, enslige forsørgere og par med barn. Videre er familier som nylig er blitt foreldre overrepresentert i problemgruppen. Inntrykket forsterkes dessuten av at 9 av 10 problemhushold har boliglån, studielån, billån og/eller forbrukslån.

Perioden vi her har sett på — 2002 til 2005 — er en markant oppgangstid i norsk økonomi. De foreliggende data tyder på at dette har brakt mange husholdninger som tidligere hadde økonomiske problemer over på plussiden. Samtidig har vi notert at både Norges Bank og Kredittilsynet er bekymret over den sterke veksten i låneopptak som har funnet sted i samme periode. På den bakgrunn er det grunn til å peke på at en del husholdninger tydeligvis er i ferd med å endre sin risikoprofil. Dette er en utviklingstrend vi dessverre ikke er i stand til å måle med den type data vi her har til rådighet. Imidlertid har vi sett at økte utgifter er en problemskapende mekanisme. Vi har også sett at problemhusholdningene, akkurat som befolkningen for øvrig, har vært aktive på lånemarkedet de siste tolv månedene. På den bakgrunn deler vi bekymringen for hvilke konsekvenser en fremtidig renteoppgang vil ha — særlig hvis den kommer brått og kraftig. Vi har dessuten sett at langtidsledige er overrepresentert i problemgruppen. Vi finner derfor også grunn til å være bekymret dersom arbeidsløsheten skulle stige i tiden som kommer.

---

5. REFERANSER

Bergo, J. (2005). *De økonomiske utsiktene og husholdningenes gjeld*. Foredrag. Oslo, Norges Bank.

Kredittilsynet (2005). *Boliglånsundersøkelsen høsten 2004*. Oslo: Kredittilsynet.

Lunde, T. K. 1990. *Nyfattigdommen i Norge: Betalingsproblemer i levekårsperspektiv*. Oslo: SIFO.

Norges Bank (2004): *Finansiell Stabilitet*. Norges Banks rapportserie. Oslo.

Poppe, C. (1999a). *Låneopptak og Betalingsproblemer. Husholdningenes Risikoeksponering under Høykonjunktoren 1995-98*. Lysaker, Sifo.

Poppe, C. (1999b). Risk Exposure to Payment Problems. Payment Problems Among Norwegians in the Nineties. Pp. 35-61 in *Consumer Strategies in a Changing Financial Market. 60th Anniversary Seminar October 1999*. Oslo: SIFO.

Poppe, C. (2001). *Betalingsproblemer 1999 - 2000*. Lysaker, Sifo.

Poppe, C. 2003. *Husholdningenes forventninger til strømregningen*. Prosjektnotat nr. 2-2003. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.

Økonomisk utsyn (2005): *Økonomiske analyser 1/2005: Lønns- og prisutviklingen*.

